

KÖPECCI BÉLA: ESZME, TÖRTÉNELEM, IRODALOM

Bp, 1972. Akadémiai K. 172 l.

E karcsú, de tartalmában gazdag könyvnek fontos szerepe van a hazai irodalomkutatás orientálásában. Szerzője arra vállalkozott, hogy kritikailag végigtekintsen az irodalomtudomány régebbi és új módszerein és a marxizmus mérlegére helyezze azokat. Köpeczi Béla azonban a történetírás és az irodalomvizsgálat területén egyaránt otthonosan mozog. Első tudománytörténeti áttekintése a historiográfiának szól, ott vizsgálva meg az eszmetörténet szerepét, helyét, lehetőségeit a felvilágosodástól kezdve napjainkig. Konklúziója az, hogy a történet-tudományon belül önálló eszmetörténeti diszciplínára van szükség, amely korról korra végigköveti nemcsak a „tudatosított világnézetű rendszereket”, hanem a „közgondolkodás” alakulását is, és ezért érintkezik a tudományok, a művészetek, a kultúra történetével és azzal a (főként franciák által képviselt) „mentalitástörténettel”, amely egyes társadalmi csoportok gondolkodásmódjának feltárására törekszik.

De ha valamely kor eszméit vizsgálja a történetész, nem nélkülözheti a társadalompszichológia és a szociológia, illetve a társadalomtörténet eredményeit sem, sőt még mélyebbre kell ásni: egészen a gazdaságtörténeti gyökerekig. Marxista eszmetörténet nem indulhat ki másból, mint amiből maguk az eszmék is — végső elemzésben — keletkeznek. Az eszmetörténet mint tudati jelenségek története így egy „makrostruktúra” egyik megközelítési módja lesz, önmagában csak viszonylag teljes és független, ugyanakkor rendkívül fontos éppen az eszmék „visszaható” szerepe miatt, amelyet a marxizmus klasszikusai annyiszor hangsúlyoztak.

S ha fontos általában a történetírásban, az irodalom vizsgálatában az eszmetörténeti megközelítés különösen lényeges. Az irodalom a művészetek közül a leginkább a tudathoz kötött. Eszköze, a nyelv maga is egy nyelvközösség kollektív tudatának tárgya, a nyelv szavaihoz tapadó jelentés éppúgy tudati, mint a való világnak az irodalomban tükröződő képe. Az eszmék szerepe ezért az

irodalomban elsődlegesebb, mint a zenében, a képzőművészetekben vagy az építészetben, ugyanígy az irodalom eszmei hatása közvetlenebb és mérhetőbb a társalmi művészetek eszmei hatásánál. Az eszmei tartalom, a mondanivaló az irodalmi műalkotásban kifejezettebb és egyértelműbb, és ellenőrizhetőbb, mint a többi művészet alkotásaiban, ez az irodalmi műalkotás természetéből következik. A zenében vagy a képzőművészeti alkotásban félreérthetetlenül és határozottan kifejeződő eszmeiséget a finomkodó kritika éppen „irodalmisságnak” szokta megbélyegezni.

Eszme, és irodalom, eszmetörténet és irodalomtörténet között tehát szoros az affinitás, sokszor szinte elmosódik a határ. Eszméket az irodalmi mű „osztentatív” hordoz, vagy feldolgoz, bekebelez, irodalmi jelenséggé (alakká, cselekménnyé), irodalmi tartalommal asszimilál. Az eszme az irodalmi mű *tartalmának* alkotórésze, de — vagy éppen ezért — belekerül a teljes struktúrájába, megnyilvánul ott is, helyesebben: ott nyilvánul meg. Nem lehet kétséges tehát, hogy az irodalmi műalkotásnak csak az olyan strukturális elemzése indokolt, amely együtt látja és elemzi a struktúra teljes összefüggéshálózatát és minden rétegét, azaz egyszerre eszme- és formatörténeti. Ilyenek a szerző által a könyvbe szőtt szép elemzések (Baudelaire: A macskák, Eluard: Itt élni stb.) maguk is. Teljesek, de a primátust a tartalomnak biztosítják. Idézzük a 62. lapról a szerző alaptételét, amellyel egyetértünk: „A tartalom elsődleges a formával szemben, ami azt jelenti, hogy a marxista irodalomtörténet csak *tartalomközpontú* lehet.” A teljes mű sokoldalú vizsgálatának virtuális központjába a marxista kritikus a tartalmat állítja. Döntő érv az irodalom eszmetörténeti megközelítésének nélkülözhetetlensége mellett.

Az eszmetörténeti, elsődlegesen tartalmi megközelítés azonban nem zárja ki, nem szorítja háttérbe, hanem mintegy „vezérlő” az irodalmi műalkotás nyelvi, strukturális elemzését, amelynek legfontosabb irányait és

módszereit a szerző gondosan sorra veszi, megbirálja, példáikat olykor eszmetörténeti szempontokkal egészíti ki. A szellemtörténeti fenomenológia, a polgári strukturalizmus és szemiotika kerülnek mérlegre, egyoldalúságuk ellenére tárgyilagos megítélés alá. A szerző bőséges páldatárrel, nagy ismeretanyaggal dolgozik. A marxisták közül főként Mukarovský, Lotman, Szabolcsi Miklós és röviden Király István munkáiról és módszeréről esik szó: ámbár eljárásaik különböznek, egyaránt jellemzi őket az elemzett mű tartalmi elemeinek figyelembevétel, a tartalom, az eszmék együttes vizsgálata a mű egészével... Utolsóinak Köpeczi Béla maga mutatja be Éluárd már emlegetett költeményének eszmeközpontú teljes elemzését, mintegy előkészítve a következő fejezeteket, amelyek az író eszmei életrajzával és a „realizmus diadalának” Lukács György által oly bőségesen kifejtett és felhasznált elvével foglalkoznak.

Meggyőző és igaz, hogy minden mű megértéséhez elengedhetetlen az író eszmei életrajzának ismerete: ámbár — tegyük hozzá — formatörténeti „életrajza” sem lenne nélkülözhető, sőt el sem válhatna az eszmeitől. Az írói eszmetörténet logikusan veti fel azután az író saját eszmeinek és saját műveinek tartalmi összefüggését, és itt könyvünk szerzője azt bizonyítja be, hogy a mű tendenciája és az író eszmei álláspontja között többnyire belső egyensúly van és inkább csak látszatra szubjektív ellentmondás. Az idevágó Balzac- és Stendhal-elemzés különösen sikerült. Mintegy az addigi gondolatmenetek lezárásaként lesz világossá végül az a tény, hogy amiként az eszme maga is *létrejön*, majd *létezik* és *hat*: a művet, amely tartalmazza, szintén e *hármis erőrendszerben* kell megvizsgálni: a genesis, a megvalósultság és a hatás kategóriái szerint. A genetikus

és az elemző módszerek és ezek összekapcsolása mellé harmadiknak tehát az irodalomszociológia járul, az egyénre tett pszichológiai, morális és esztétikai hatás (katarzis) és a társadalmi hatás, amely klinikai módszerekkel nyomonzható és statisztikaikkal mérhető.

Az irodalmi mű *genesis*e, esztétikai „megfejtése” (elemzése eszmei és formai súlypontú vizsgálati módszerekkel), valamint pszichológiai és társadalmi *hatása*: íme az a hármás lépés, amellyel minden mű körüljárható lesz, mint egy talpazatra állított szobor. Az „üdvös” egyoldalúságok kora lejárában van ismét. Minden tudomány arra törekszik, hogy kibővítsé vizsgálati lehetőségeit, felhasználja, ami szomszédja szerzőszámaiból neki is hasznos. A társadalomtudományok és közöttük az irodalomtudomány komplex eszköztárat kívánnak összegyűjteni, támaszkodni akarnak rokon tudományok eredményeire, indításokat kapni és adni a mű totális megértése és megértetése érdekében. Mert a genesis feltárásának, az eszmei (és formai) életrajznak, a pszichológiai és társadalmi hatás vizsgálatának együttevét egyetlen központi értelme van: a mű megértése. A mű az irodalom lényege. Minden kutatásnak, akármilyen más a tárgya, közvetve ezt a lényegét kell szolgálnia. Az irodalom nem írókból, mozgalmakból stb., hanem művekből áll, a mű kapja a főhelyet kibocsátó és befogadó között, a mű az irodalomtudomány létalapja. Rajta kívül minden más: járulék. Köpeczi Béla könyve ezt az álláspontot szuggerálja, s a mű marxista megfejtése érdekében törekszik tájékoztatni olvasóját a megfejtés módszereiről és lehetőségeiről.

Vajda György Mihály

CSAPODI, CSABA: THE CORVINIAN LIBRARY

History and Stock. „Studia Humanitatis”. Publications of the Centre for Renaissance Research. Edited by T[ibor] Klaniczay. I. Bp. 1973. Akadémiai K. 516 l.

Csapodi Csaba műve közel két évtizedes munkásságot koronáz meg. Összefoglalás és úttörő kísérlet egyben. A lehető legteljesebb kritikai összefoglalása valamennyi tudnivalónak Mátyás király könyvtáráról, s az eddigi kutatásoknak, a kortársak tanúságtévesztől kezdve a legmodernebb eredményekig. Merész kísérlet: egy olyan könyvtár állományát katalogizálja, amelynek — az általa feltételezett — 2000—2500 kötetéből még kétszáz hiteles példány sem maradt ránk. Az ilyen restaurációs kísérleteket csak a nagy filológusok engedhették meg maguk-

nak — a nagy tévedés kockázatával —, de az anyagában, a kutatók korszakban és a legkülönbözőbb jellegű forrásokban egyaránt otthonos könyvtártörténész nyugodtan vállalkozhatott erre a vakmerő feladatra. Bevezető tanulmánya lépésről lépésre enged bepillantást az izgalmas logikai folyamatba — a tárgyban avatatlanoknak s a szaktudósoknak egyaránt lebilincselve érdeklődését —, s a folyamat végeredményeként restaurálja, azaz leírja az egykori könyvtári állománynak mintegy felét.

Pedig a szerzőnek egyéb téren sem volt